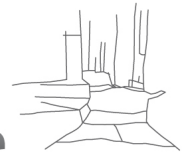

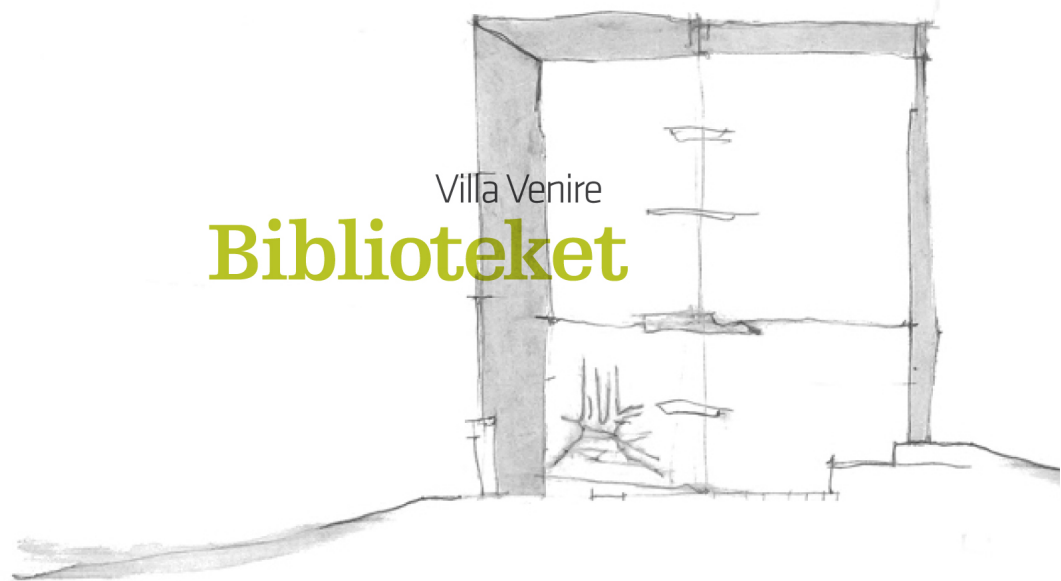
villa
Venire

Anmelder problemet

Af Klaus Bakal, Villa Venire A/S - september 2008

Villa Venire
Biblioteket

Politiken bragte i maj 2008 en anmeldelse af Søren Østergårds Tivoli Varieté. Anmeldelsens overskrift var: "Buh!", og så er det ikke vanskeligt at regne indholdet ud. Anmeldelsens konklusion var:

"Med andre ord: Ét er at mime og parodiére et tarveligt varietéshow. Noget andet er selv at være det. I år er Søren Østergaard og selskab tæt på at være det... og med eller uden Østergaards 'udbrudskonge', der – for hulen da! – også lagde op til noget, som aldrig rigtig kom. Det kommer så her: Buh!"

Få dage senere fik Søren Østergård spalteplads til et genmæle. Pointen var her, at han sagtens kan tåle kritik, men at den skal være saglig. Eksempelvis:

"En anmeldelse må gerne være negativ, og man må gerne synes, at showet ikke er sjovt, men hans er (...) elendigt skrevet og (...) usammenhængende og (...) ufagligt formuleret."

På Politikens hjemmeside diskuteres både varieté og anmeldelse livligt, og dér optræder to tydelige lejre: De, der synes varietéen er morsom, og som spørger, hvorfor Politiken sender en anmelder, der ikke forstår sig på genren, og de der er enige med anmelderen, og som støtter op om, at showet er for plat.

Kompleksiteten mindskes ikke ligefrem af, at man ikke skal have meget kendskab til de senere års shows af Søren Østergård for at vide, at disse shows er kærlig parodi på den genre, der netop leverer virkemidler til alt det sjove. Cirkus i Zirkus Nemo, varieté i Tivoli varietéen.

Det er en sang, vi har hørt før, den med "anmelder – de anmeldte" relationen, og den lader til at fortsætte i det uendelige. Hvem kan anmelde og hvordan, og hvad er en anmeldelse egentlig? Søren Østergård, anmelderen Per Theil og hjemmesidedebattørerne lader til ikke kun at være uenige om showet, men også om hvordan et show kan/bør anmeldes. Det har altid været et problem.

En anmeldelse skrives fra et sted, eller en anmelder indtager en særlig position, hvorfra et stykke (be)dømmes. Ligesom et stykke kommer et sted fra; manuskript, oversættelser, instruktører, skuespillere scenografer m.v. Alle blander sig med intentionalitet, hensigter, for-forståelser og nødvendigheder, og til sidst (når premieredagen oprinder) fremstår forestillingen om en enhed: Ét stykke, ét værk. Det ser anmelderen. Fra et sted. Fra ét bestemt sted.

Rum og tid er altså i spil her. Stykket bliver til i tid. Der går noget forud. I det aktuelle tilfælde kan jeg i al fald få øje på Østergårds tidligere bedrifter med meta-shows (shows om shows), varieté traditionen, Tivolis glassal som hjemsted for varietéer og revyer, skuespillere med landskendt talent for komik (Babett Knudsen og Frödin) mm. Hertil kommer alt det i tid, vi ikke har adgang til: Deltagernes hensigter, ønsker og præferencer i forhold til showet, prøverne, hvem der alligevel ikke kom med osv. Stykket har et markant og sanseligt før-liv (kan vi kalde det), inden første forestilling.

Ligeså har anmelderen et før-liv, inden han sætter sig til rette. Dele af dette før-liv har vi adgang til: Hvad er han kendt og berygtet for, hvilken avis skriver han for, hvad forventer denne avis (og dens læsere), hvad er oppe i tiden osv. Andre dele har vi ikke adgang til: Personlige relationer mellem anmelderen og stykkets aktører, anmelderens eventuelle grad af tømmermænd på dagen og allehånde personlige spørgsmål, som er os uvedkommende, men som implicit former og farver anmelderens læsning af stykket. Er han misundelig over ikke selv at være blevet instruktør, skriver han på en bog om moderne teater, står han foran en forfremmelse osv.

Dér er de så, med alt det, der løber med, og lader som om, alt er nyt: Anmelderen med sin spritblanke notesblok og stykkets deltagere med premierenerver. Der er løbet så meget før-liv med ind i teatersalen, at luften er tyk af det, og alt dette før-liv er så komplekst, at vi alligevel ikke har mulighed for at dechifrere det. Alligevel, scenefolk og anmeldere lader som om de står i et punkt nul, alt er frisk, premierespænding og nerver, hvad er dette for noget? Tæppet går, og så har vi balladen.

Hvor skriver man fra, når man skriver?

Østergård og Theil lader til at være enige om, at en anmelder godt kan skrive, at et stykke er dårligt. Men udtrykket, "stykket er dårligt" (eller de to hjerter, som er det mere karakter-agtige sprog, det også resulterer i), kan trods alt ikke stå alene. Dårligt i forhold til hvad? Sidste år? Genren? Anmelderens generelle forventning? Teaterstykket han anmeldte i torsdags? Eller hvad?

En anmeldelse skal bedømme, og er der karaktergivning indblandet som i dette tilfælde, også dømme. Men stykket bliver under alle omstændigheder bedømt på baggrund af nogle præmisser. Disse præmisser er den skala, som anmelderen er udstyret med eller lader sig udstyre med. Indplaceringen på skalaen er dommen/bedømmelsen. I dette tilfælde var dommen "ikke sjov", og vi må antage, at skalaen har haft aksen "sjov - ikke sjov". Det kan vi dog, uden de store forkendskaber, få øje på. Hvad vi ikke kan få øje på, er hvilke kriterier, der ligger til grund for indplaceringen. Er det antal gange anmelderen griner? Er det antal latterbrøl i salen? Er det en tolkning af moderne normer for humor? Er det antal grin i forhold til seneste Østergård show?

Alle disse typer af overvejelser er kun forventelige, at en anmelder gør sig som en del af før-livet til anmeldelsen. Jeg vil senere komme ind på, i hvilken grad han bør eksplicitere det i selve anmeldelsen. Men forholder anmelderen sig ikke klart og tydelig til, hvilken skala der sættes op, og hvilke kriterier der skal ligge til grund for stykkets indplacering på denne skala, så er en anmeldelse ikke en snus mere bevendt end et personligt dagbogsnotat eller et afstumpet blog-indlæg. Tænk på en student der har fået karakteren "4" for en opgave. Først og fremmest må man ganske legitimt vide, på hvilken skala tallet 4 placerer sig (4 hjerter i Politiken er ganske flot, 4 på 12 skalaen er halv-skidt), men nok så interessant er det for studenten at få en begrundelse for denne indplacering. Studentens mulighed for at forholde sig til karakterens legitimitet står og falder med, at skalaen er kendt (og anerkendt), og at begrundelsen er formuleret. Først dernæst følger spørgsmålet, om studenten er enig eller ej og kan tage sine forholdsregler.

På tilsvarende vis gælder det for anmeldelser, og endda i skærpet grad. For hvad anmeldelsen angår, findes der ingen fast skala. Jo, de nul til seks hjerter i Politiken er nok genkendelige, men der foreligger absolut ingen faste kriterier for indplaceringen. I nogen forstand fastsætter anmelderen selv skalaen, ikke i form af nul-seks hjerter, men i form af skalaen sjov-ikke sjov, thi der kunne have været så mange andre skalaer. Anmelderen fastsætter suverænt kriterierne for indplacering og fastsætter suverænt selv dommen.

Konglomeratet af hele dette system; skalafastsættelse, kriterier for indplacering og dom, kan vi kalde anmeldelsens præmis. De brillen, som anmelderen har på, når han sætter sig til rette, og som vi som læsere vel at mærke har potentiel adgang til. Og her er kilden til i al fald tre anmelder-faldgruber:

Præmissen er ukendt. Har vi som læsere ikke adgang til præmissen, kan vi kun se ordet "dårligt" (eller i dette tilfælde "ikke sjovt" og "buh"). Det giver ingen mening (med mindre vi sætter det i relation til anmelderens tidligere anmeldelser, hvilket kræver et særligt kendskab, altså masser af skjult tekst, og så er vi lige vidt).

Præmissen forfølges ikke. Selvom præmissen er kendt, kan det hændes, at den ikke forfølges. Der sættes en skala og et sæt kriterier op, men bedømmelsen falder helt eller delvist uden for disse præmisser.

Præmissen er ikke legitim. Selvom præmissen er kendt og forfølges, kan den hævdes ikke at være legitim. Hvis en komedie læses som en tragedie, hvis en cirkusforestilling måles op imod moderne reality TV eller andre eksempler, kan man i al fald hævde, at præmissen ikke er legitim. Altså at det bedømte vurderes udfra præmisser, som det på ingen måder forsøger at forfølge.

Grundlæggende er det fyldt med dilemmaer, at en anmeldelse ofte fremstår med en illusion om objektivitet (vi kan sammenligne antal stjerner i forskellige anmeldelser), mens grundlaget for at skrive en anmeldelse har utvetydige subjektive træk. Lad os nu antage, at anmelderen Per Theil havde mulighed for at spole tiden tilbage og genoverveje sin anmeldelse. Ikke nødvendigvis bedømmelsen, men hvordan den kommer til udtryk. Hvilke muligheder har han for at behandle forholdet mellem sine egne præferencer og prægninger, præmisserne for sin læsning af stykket, selve læsningen og den efterfølgende faktiske anmeldelse på en ordentlig og kommunikativ sober facon?

Først og fremmest må det med al det ovenstående gælde, at anmeldelsen skal have en legitim karakter. Legitim forstået som kendte og anerkendte præmisser for læsning af det bedømte, og at dette kendskab og denne anerkendelse gives af anmelder, de anmeldte og læserne. En slags kontrakt mellem disse tre parter så alle kan se, hvad der foregår. En kontrakt som anmelderen må tage ansvar for, da han står med magten og samtidig næsten er uangribelig. Magten, i kraft af både at være i relation til værket og til læseren og næsten uangribelig, fordi genmæle og læserbreve nok er mulige men bare aldrig lige så interessante som en saftig anmeldelse. Det kalder på et hulens stort ansvar hos anmelderen.

Lad os så antage, at præmisserne – i den ene eller anden form – allerede er ekspliciteret i anmeldelsen. Tilbage står en undersøgelse af, hvilke relationer der

dannes i udarbejdelsen af anmeldelsen. Først og fremmest relationen "anmelder – det anmeldte", men også relationen "anmeldelse – læser". Undersøgelse af relationen har betydning for, hvilken form anmeldelsen kan tage. Altså, hvordan oplever anmelderen sin relation til det anmeldte, og efterfølgende hvilken fremstillingsform skal denne relation antage i selve anmeldelsen. Det sidste har væsentlig betydning for os læsere, da det sammen med læserens før-liv danner relationen "anmeldelse – læser".

Her følger fire logiske bud (og der kan være flere, og det kan skæres på andre måder; det er dog kun et bud):

Objektivitetsillusionen. Den objektive anmeldelse er naturligvis umulig. Et fast fundament, hvorfra det anmeldte kan bedømmes, findes ikke. Derfor bliver opstillingen af præmisser som nævnt tidligere vital, fordi disse præmisser (med opstilling af måleakse, kriterier for indplacering og selve bedømmelsen) bliver fundamentet. Men er disse præmisser tydelige, kan der stadig skrives en legitim anmeldelse som om, den har objektiv karakter. Altså, som om anmelderen ikke er en del af anmeldelsen men skriver den fra et illusorisk eller neutralt sted. Eksempelvis vil en anmeldelse, der sætter det anmeldte i historisk kontekst, kunne skrives som om den fremstiller en objektiv historisk indplacering. Der snydes måske lidt på vægten, men er anmelderen vidende og sprogligt velfunderet, er det i reglen spændende og lærerig læsning, der kommer ud af det. *Anmeldelse Classic!*

Subjekt – objekt. Anmelderen er sig i sin anmeldelse bevidst om, at han er et subjekt, der betragter Værket, objektet. Anmelderen tydeliggør præmisserne, og vi som læsere kan netop se, at disse præmisser er denne anmelders præmisser. Det frisætter anmelderen til at opstille alternativer (modsat anmelderen i "objektivitetsillusionen"), da han kan causere over mulige andre præmisser at indsætte i anmeldelsen. Anmelderen i denne position kan i stedet for at skrive "ikke sjov" eksempelvis fundere over hvilke målgrupper (forskellige fra ham selv), der ville finde stykket morsomt, og tilmed gøre det uden en skjult ironi. Dermed kan anmeldelsen også blive mere og andet end en bedømmelse.

Subjekt – subjekt. Anmelderen er sig bevidst om sin subjektive position men betragter nu også det anmeldte som et subjekt. Fokus rettes ikke kun mod det faktiske værk men også mod den ramme, den tid og hele den virkelighed, som værket er blevet til i, og som værket måske endda kommenterer på. Denne position giver anmelderen mulighed for at skrive om, hvad stykket kunne have været (kontrafaktisk anmeldelse!), forholdet mellem markedsføringskabte forventninger og værkets eventuelle indfrielse og meget mere.

Meta-subjekt. Anmelderen betragter sig selv som anmelder fra en subjektiv position og ekspliciterer dette i anmeldelsen. En lidt kinky variant, men på ingen måder ukendt. Velsagtens opfundet med "Fear and loathing in Las Vegas" om en reporters tur til et motorløb i Las Vegas, som han i et syretrip aldrig når frem til. Ikke desto mindre kommer der en anmeldelse (eller i al fald en tekst!) ud af det. En meget passende post-moderne skriveform, hvor anmelderens rejse til og faktiske oplevelser i salen ("der var varmt", "ekspedienten var lækker") fremstår med forrang over det anmeldte. Eller: Anmelderens rejse til og sanselige oplevelse under opførelsen/visningen af værket går

nærmest hen og substituerer værket. Værket bliver en kærkommen anledning til noget andet.

Endelig er det en overvejelse værd, om det skal være et dogme i branchen, at en anmeldelse absolut skal dømmе og bedømme værket. Hvis man leger med tanken om den bedømmelsesfri anmeldelse, ændrer både de opstillede præmisser og anmelderpositioner sig markant, måske nok med "meta-subjekt" positionen som løjerlig undtagelse. Når man bedømmer, kan man ikke ryste sig fri af etiske overvejelser i forstanden, forestillinger om det sande. Er denne forestilling nu morsom, burde Peter Frödin have haft andre typer roller, to hjerter osv.

Hvis kunsten alligevel bor i æstetikken, hvorfor skal den så (nærmest udelukkende) anmeldes fra etiske positioner? Hvordan ser mon en æstetisk anmelderposition ud? I mit virke som organisationskonsulent forsøger jeg så vidt muligt at undgå evalueringer af mine forløb. Ikke i angst for at blive bedømt, men i erkendelse af hvor lidt læring og mening der kommer ud af klassiske evalueringer. I stedet forsøger jeg at lade mine forløb re-valuere. Re-valuering som at give værdi igen, give mere mening, skabe anden betydning. Altså, i stedet for at spørge deltagerne, hvad der var godt og skidt, så spørge dem hvad det, vi har lavet, mon kan mere end det, vi har gjort. Skabe et billede af mer-værdi, så at sige. Kunne man ikke forestille sig en re-valuerende anmeldelse? En anmeldelse på værdijagt, også langt ud over grænserne for værkets egne præmisser?

Kunne man forestille sig en avis, der sender to anmeldere til samme værk og beder dem anmelde på specifikt forskellige præmisser? Hurra, hvor ville det udstille subjektiviteten til alles bedste.

Kunne man ikke bare forestille sig noget mere, noget andet og noget bedre?

Jeg vil dog tillade mig at hævde, at man med præmisserne fra denne tekst i hånden kan danse på dydens smalle sti via én af disse anmelderpositioner. Og man kan skvatte på så uendeligt mange måder.